

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ (1940-2012)*

Στις 17 Ιουνίου 2012 έχασε τη μάχη του για τη ζωή ο Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης, αυτός ο ολοζώντανος άνθρωπος που υπηρέτησε τις αξίες της ζωής με σωφροσύνη και συνέπεια. Ο πνευματικός κόσμος της Θεσσαλονίκης που λάτρευε αλλά και οι φίλοι του στην Ελλάδα και το εξωτερικό ήταν αδύνατο να πιστέψουν την είδηση του θανάτου του. Γιατί ο Μπάμπης Παπαστάθης ήταν η προσωποποίηση της ζωντάνιας και της αισιοδοξίας στη σύγχρονή μας κοινωνία που φαίνεται να κλονίζεται και να χάνει τον προσανατολισμό της από τη χαλάρωση των αξιών, στις οποίες εκείνος πίστεψε. Γιατί ο Μπάμπης πίστευε στους συνεκτικούς κρίκους μιας κοινωνικής αρμονίας με αξιοπρέπεια, ευθύνη και εθελοντική προσφορά στο χρέος του επιστήμονα, ιδιαίτερα μάλιστα στο χώρο των Ανθρωπιστικών Σπουδών, στις οποίες ο ίδιος αφιερώθηκε.

Ο Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1940 με καταγωγή από την Κρασιά Ασπροποτάμου. Στη Θεσσαλονίκη ολοκλήρωσε τον κύκλο των εγκύκλιων γραμμάτων και κατά τα έτη 1959-1964 σπούδασε Νομικά στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, από όπου πήρε το πτυχίο του. Συνέχισε τις μεταπτυχιακές σπουδές του στην ίδια σχολή αλλά και ως υπότροφος στο Ανατολικό Ινστιτούτο της Ρώμης, στην Ακαδημία Επιστημών της Πράγας και την ομώνυμη της Σόφιας καθώς και στο γνωστό Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών Dumbarton Oaks της Ουάσινγκτον με υποτροφία του Ιδρύματος Fulbright.

Το 1978 πήρε το διδακτορικό δίπλωμα από τη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αφού από το 1974 και εξής υπηρετούσε ως βοηθός-ερευνητής στο Τμήμα Δικαίου του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών κατά την εποχή της ακμής αυτού του μοναδικού Επιστημονικού Ιδρύματος του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και της παρουσίας σε αυτό κορυφαίων επιστημόνων. Το 1982 εξελέγη υφηγητής του Εκκλησιαστικού Δικαίου στη Νομική Σχολή και το 1988 καθηγητής, θέση από την οποία υπηρέτησε ως την αφυπηρέτησή του με τον τίτλο του Ομότιμου Καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, αφού υπό την επίβλεψή του εκπονήθηκαν εννέα διδακτορικές διατριβές και μία

---

* Αναδημοσιεύεται από το περιοδικό BYZANTIAKA, τόμος 30⁶⁵ (2013), της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας.

διατριβή επί υφηγεσία καθώς και ένα πλήθος μεταπτυχιακών εργασιών.

Ο Χαράλαμπος Παπαστάθης, ως γνήσιος ευπατριδής, προσέφερε με ενθουσιασμό και πάθος τις υπηρεσίες του στα επιστημονικά και πνευματικά ιδρύματα της πόλης, στην οποία αναδείχθηκε ως προσωπικότητα με αδιαμφισβήτητη αναγνώριση, αλλά δεν αρνήθηκε και να διευρύνει τον κύκλο της προσφοράς του στο ελληνικό κράτος και τη δοκιμαζόμενη ορθοδοξία εκτός των ελλαδικών ορίων. Στη Θεσσαλονίκη ήταν ενεργό μέλος της Εταιρείας Μακεδόνικων Σπουδών, όπου υπήρξε αντιπρόεδρος και γενικός γραμματέας, συνεργάτης του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, όπου διετέλεσε πρόεδρος του Δ.Σ., και πολύτιμο στέλεχος της Ελληνικής Εταιρείας Σλαβικών Μελετών, στην οποία η παρουσία του ήταν καθοριστική από την ίδρυσή της ως την πρόσφατη ιστορία της, αφού ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου και ως Αντιπρόεδρος της αφιέρωσε ενέργεια, μόχθο και πάθος για τη στήριξη των επιστημονικών δραστηριοτήτων της. Ο Χαράλαμπος Παπαστάθης συγκαταλέγεται ανάμεσα στους λίγους Έλληνες που το βιογραφικό του περιέχεται στην Κυριλλομεθοδιανή Εγκυκλοπαίδεια (τόμ. 3, σσ. 92-95). Η σχέση του με τις Βαλκανικές Σπουδές και το πολιτιστικό έργο που αναπτύχθηκε στις σλαβικές χώρες τον οδήγησαν στην απόφαση να δεχτεί την Προεδρεία του Επιστημονικού Συμβουλίου του Κέντρου «Κύριλλος και Μεθόδιος» της Πολιτιστικής Εταιρείας Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος, όπου οι προτάσεις του συνέβαλαν στη στροφή της Εταιρείας προς την ευρύτερη ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της και τη δυναμική εξωστρέφειά της. Από το εύρος των ενδιαφερόντων του δεν έλειψε και το μεράκι του προς την Παλαιογραφία. Γι' αυτό και ανταποκρίθηκε πρόθυμα να συνεισφέρει στο έργο της Ελληνικής Παλαιογραφικής Εταιρείας που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη, την πόλη που ανταποκρίθηκε σε κάθε κάλεσμά της. Ήταν πρωτοπόρος στη δημιουργία του Κέντρου Ιστορίας της Θεσσαλονίκης και εργάστηκε με αυταπάρηση στο Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών και στο Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα.

Στην Αθήνα κλήθηκε να προσφέρει την εμπειρία του στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, όπου τοποθετήθηκε Γενικός Γραμματέας Θρησκευμάτων, πλάι στον φωτισμένο υπουργό και διανοούμενο Αντώνη Τρίτση. Διετέλεσε, επίσης, Πρόεδρος της Εφορείας των Γενικών Αρχείων του Κράτους και μαζί με τους συναδέλφους Νίκο Καραπιδάκη και Κρίτωνα Χρυσοχοΐδη προώθησε το σχέδιο για την οργάνωση των Αρχείων σε νέα βάση. Ήταν ακόμη μέλος του Εφορευτικού Συμβουλίου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, υπηρετώντας τον κόσμο του βιβλίου. Ο Χαράλαμπος Παπαστάθης, άλλωστε, ήταν πασίγνωστος για την αγιάτρευτη βιβλιοφιλία του.

Η προσφορά του ξεπέρασε τα όρια της χώρας μας. Στο ακαδημα-

ϊκό επίπεδο δίδαξε ως επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Σόφιας και στο Paris XI, καθώς επίσης και στο Καθολικό Ινστιτούτο του Παρισιού και το Ανατολικό Ινστιτούτο της Ρώμης. Η διεθνής αναγνώριση του έργου του, η οποία αποτυπώθηκε στη χορήγηση του τίτλου του επίτιμου διδάκτορα του Πανεπιστημίου της Σόφιας αλλά και στην παρουσία του σε διεθνή fora, όπως η Προεδρεία του στο European Consortium for Church and State Research που εδρεύει στο Μόναχο, και η επιλογή του ως εμπειρογνώμονος του Office for Democratic Institutions and Human Rights του OSCE, μαρτυρούν την εμβέλεια του ακαδημαϊκού ήθους του. Άλλωστε, και η ευαισθησία του σε θέματα θρησκευτικής ελευθερίας και η πλούσια πείρα του σε θέματα του Εκκλησιαστικού Δικαίου και της Ιστορίας αναγνωρίστηκαν, τόσο από το Οικουμενικό Πατριαρχείο που του απένευσε τον τίτλο του Άρχοντος Νομοφύλακος, όσο και από το Πατριαρχείο Ιεροσολύμων που τον τίμησε με τον τίτλο του Μεγάλου Λογοθέτη. Σε όλα τούτα θα πρέπει να τονιστεί η ακατάλυτη πίστη του Χαράλαμπου Παπαστάθη στους δημοκρατικούς θεσμούς και την ελευθερία διακίνησης των ιδεών, που τον ώθησε στην ενεργό συμμετοχή του στο κίνημα της γενιάς του 1-1-4 και στις αμετακίνητες θέσεις του ως προς την ακαδημαϊκή και διδακτική λειτουργία.

Το έργο που μας άφησε ο αείμνηστος Χαράλαμπος Παπαστάθης είναι ευρύτατο σε έκταση και ποικίλο στο περιεχόμενό του. Αντανakλά το εύρος της πολυδιάστατης προσωπικότητάς του και το πλήθος των ενδιαφερόντων του σε τομείς που εφάπτονται πάντα με την ανθρωπιστική έρευνα και ακτινοβολούν παράλληλα την ευρύτητα της παιδείας του δημιουργού τους. Η αναλυτική παρουσίαση του μεγάλου έργου του εκφεύγει των ορίων αυτού του χώρου. Ωστόσο, δεν μπορεί να μην αναφερθεί κανείς στις αυτοτελείς μελέτες του, όπως η διδακτορική του διατριβή με τίτλο «Το νομοθετικόν έργον της Κυριλλομεθοδιανής Ιεραποστολής εν Μεγάλη Μοραβία» (Θεσσαλονίκη 1978), έργο αναφοράς στη σχετική έρευνα, η διατριβή επί υφηγεσία που πραγματεύεται τα «Περί την διοικητικήν οργάνωσιν της Εκκλησίας της Κύπρου» (Θεσσαλονίκη 1982) ή τα συνθετικά του χρησιμότητα έργα, όπως «Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς» (Θεσσαλονίκη 1984) και οι «Εσωτερικοί κανονισμοί του Αγίου Όρους» (Αθήνα 2004).

Στα νομοκανονικά του ενδιαφέροντα emπίπτουν «Ο Νομοκάνων του Γεωργίου Τραπεζουντίου» (έκδοση της Ακαδημίας Αθηνών), το βιβλίο «Η ειδική νομική μεταχείριση των Αγιορειτών» (Θεσσαλονίκη 1988) και η «Νομοκανονική Βιβλιογραφία του Αγίου Όρους Άθω» (Άγιον Όρος 2007), που εκπόνησε παλαιότερα σε συνεργασία με τον Dom. Irene Doens, O.S.B. και κυκλοφορεί τώρα σε β' έκδοση, ανανεωμένη και

εμπλουτισμένη με τη συνεργασία των μαθητών του, Κ. Παπαγεωργίου και Δ. Ηλ. Νικολακάκη. Δείγμα της αδιάσπαστης σχέσης του με την ιστορία αποτελεί «Το Χρονικό της Ορμύλιας» (Θεσσαλονίκη 2004), ενώ η συμμετοχή του στην εκπόνηση του βιβλίου «Κατάλογος των Ελληνικών Νομικών Χειρογράφων των αποκεμένων στο Κέντρο Σλαβοβυζαντινών Σπουδών “Ivan Dujčev” του Πανεπιστημίου “S. Kliment Ohridski” της Σόφιας» (Θεσσαλονίκη 1994) ήταν πολύτιμη σε μια αλησμόνητη διεπιστημονική μας συνεργασία.

Από τις εκατόν πενήντα και πλέον μελέτες και γνωμοδοτήσεις του Χαράλαμπου Παπαστάθη, ένα μέρος περιλαμβάνεται στους συλλογικούς τόμους του ίδιου που τιτλοφορούνται: α) «Θεσσαλονίκη και Μακεδόνικα Ανάλεκτα» (Θεσσαλονίκη 1999), όπου περιέχονται 22 μελέτες σχετικές με θέματα που σχετίζονται με την πόλη της Θεσσαλονίκης και την ευρύτερη περιφέρεια και πνευματική ακτινοβολία της Μακεδονίας και β) «Νομοκανονικές Μελέτες» (Τρίκαλα-Αθήνα 2009), όπου περιλαμβάνονται μελέτες και γνωματεύσεις του σχετικές με το εκκλησιαστικό και νομοκανονικό δίκαιο, το οποίο ο Χ. Παπαστάθης δίδαξε και στα πανεπιστημιακά του μαθήματα (βλ. Εκκλησιαστικό Δίκαιο, Θεσσαλονίκη 2007). Διακρίνουμε στις επιμέρους εργασίες του Χ. Παπαστάθη διάφορα πλαίσια, στα οποία εντάσσονται οι μελέτες του ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τους στόχους του συντάκτη τους: α) Μελέτες για τη Θεσσαλονίκη (τυπογραφεία, εκδόσεις, πρόσωπα και ιστορικά γεγονότα), β) Μελέτες για το Άγιο Όρος και τη Μακεδονία, γ) Μελέτες για τις ελληνικές κοινότητες και την πνευματική ακτινοβολία του Ελληνισμού, δ) Μελέτες εκκλησιαστικού, νομοκανονικού και εθνικού δικαίου στη διαδρομή της ελληνικής ιστορίας και ιδίως στην Τουρκοκρατία, ε) Το επικρατήσαν δίκαιο σε διάφορες περιοχές του ελληνικού χώρου και στ) Μελέτες σχετικές με την αρχαιολογική έρευνα.

Το πλούσιο και πολύτιμο έργο του Χ. Παπαστάθη δεν εξαντλείται με την απαρίθμηση και τη γενική καταγραφή των δημοσιευμάτων του. Ούτε μπορεί κανείς να περικλείσει με μεμονωμένες κρίσεις τη γενικότερη δίψα του για την ιστορική έρευνα, τους προβληματισμούς του, την ανοιχτοσύνη του μυαλού του και τη γενναιοδωρία του. Η δυναμικότητά του τον οδήγησε στη δημιουργική φροντίδα να τυπωθούν ή να ανατυπωθούν έργα που συμβάλλουν στην επιστημονική έρευνα, είτε ως διδακτορικές διατριβές που εντάχθηκαν στη σειρά που διηύθυνε (Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών, University Studio Press - Θεσσαλονίκη, τόμ. 1-3) είτε ως ουσιαστικές συμβολές, όπως π.χ. η Σειρά των Δημοσιευμάτων του Προγράμματος Επιστημονικής Συνεργασίας μεταξύ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και του Πανεπιστημίου Σόφιας ή τα Πρακτικά Επιστημονικών Συνεδρίων, στο πλαίσιο της Κοινοτικής

Πρωτοβουλίας INTERREG II (βλ. Θεσσαλονίκη και Φιλιππούπολη σε παράλληλους δρόμους - 18^{ος}-20^{ός} αιώνας, Θεσσαλονίκη 2000).

Η συμβολή του στο κριτικό έργο των Επιτροπών των ξενόγλωσσων επιστημονικών περιοδικών, *Balkan Studies*, *Cyrrillomethodianum*, *Daimon*, *Derecho y Religion* και *Hilandarski Zbornik*, καθώς και των δικών μας, Ελληνικά, Μακεδόνικα, Νομοκανονικά, Θεσσαλονίκη και Θεσσαλονικέων Πόλις, ήταν πάντα διακριτικώς καθοριστική στο πλαίσιο των δικών του εμπειριών και γνώσεων.

Ο Χαράλαμπος Παπαστάθης δεν ήταν μόνο ένας «αναγεννησιακού τύπου» λόγιος και διανοούμενος ήταν ο ξεχωριστός πολίτης της Θεσσαλονίκης αλλά και πολίτης του κόσμου. Ευρύτατος και ευρύχωρος νους, με σπάνια ψυχικά χαρίσματα, ανεξάντλητο χιούμορ αλλά και διακριτική ευγένεια. Δημιούργησε και χάρηκε το έργο της δημιουργίας του. Ζώντας μέσα σε μια οικογένεια με πνευματική παράδοση, δημιούργησε ο ίδιος μια οικογένεια με συνέχεια στα γράμματα και την επιστήμη: από τη σύζυγο του Δέσποινα Τσούρκα-Παπαστάθη ως τα παιδιά του Ίλια και Κωνσταντίνο, το νήμα αυτής της παράδοσης παραμένει συνεχές. Η εκπλήρωση «του κοινού χρέους» με την αναχώρησή του ήταν ένα πλήγμα για την οικογένειά του, τους συγγενείς και τους φίλους του. Η απώλεια δεν είναι μόνο συναισθηματική· είναι απώλεια για τη Θεσσαλονίκη, απώλεια για τη χώρα και την επιστήμη μας.

B. Κ. Κατσαρός

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ

- 1) *Les etudes Slaves en Grece*, Cyjillon, 1971.
- 2) Το νομοθετικόν έργον της Κυριλλομεθοδικής Ιεραποστολής εν Μεγάλη Μοραβία.
- 3) *Περί την Διοικητικήν Οργάνωσιν της Εκκλησίας της Κύπρου*, Αθ. Αλιντζή, 1981.
- 4) *Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς*, Αφοι Κυριακίδη, 1984.
- 5) *Νομοκάνων Γεωργίου Τραπεζουντίου*, Ι. Κορνέζος - Β. Μάνη Ο.Ε., 1985.
- 6) *Τουρκοκρατία*, Δήμιον Θεσσαλονίκης, 1986.
- 7) *Διαχωρισμός Εκκλησίας - Κράτους*, Μόσχα - Επιστήμη, 1984.
- 8) *Κατάλογος των Ελληνικών Νομικών Χειρογράφων*, Γεώργ. Δεδούσης, 1984.
- 9) *Η ειδική νομική μεταχείριση των Αγιορειτών*, Αφοι Κυριακίδη, 1988.
- 10) *Στοιχεία Εκκλησιαστικού Δικαίου*, εκδόσεις Σάκκουλα, 1994.
- 11) *Από την αλληλογραφία Μοσχοπολιτών εμπόρων*, Μακεδονική Βιβλιοθήκη Αρ. 91, 1996.
- 12) *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά Ανάλεκτα*, University Studio Press, 1999.
- 13) *Ο Βίος σε μια Κοινότητα της Μακεδονίας κατά τους χρόνους της Παλιγγενεσίας*, Art Of Text, 2004.

- 14) *Το χρονικό της Ορμούλιας*, University Studio, 2004.
- 15) *Εσωτερικοί Κανονισμοί Αγίου Όρους*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2004.
- 16) *Le statut du Mont Athos*, L'annee Canonique, 2004.
- 17) *Diritto e politica ecclesiastica*, Il Mulino, 2006.
- 18) *Εκκλησιαστικό Δίκαιο*, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007.
- 19) Νομοκανονική βιβλιογραφία Αγίου Όρους Άθω (1912-2000), *Tempus Fugit*, 2007.
- 20) *Νομοκανονικές μελέτες*, Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, 2009.
- 21) *The great fire of Thessaloniki*, E. N. Manos, 2010.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ του ΡΑΟΛΟ ΟΔΟΡΙΚΟ
Για την εκδήλωση μνήμης του Χαράλαμπου Παπαστάθη,
της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. στις 19/12/2012

Δεν ξέρω τι συμβαίνει στον Παράδεισο. Μήπως και εκεί οι πολιτικοί μαλλώνουν όπως και εδώ στη γη;

Τέτοια φασαρία πρέπει να υπάρχει, που ο Θεός χρειάστηκε να βάλει τάξη, και γι' αυτό είχε ανάγκη από τους καλύτερους νομικούς. Αυτή την εξήγηση μόνο βρίσκω για να καταλάβω, γιατί κάλεσε στον Παράδεισο τον Μπάμπη Παπαστάθη και τον Κώστα Πιτσάκη, τους δύο στύλους της ιστορίας του δικαίου στην Ελλάδα. Αλλά έτσι αποδεκατίστηκε η επιστήμη στην Ελλάδα και στον κόσμο. Γιατί ήταν και οι δύο κορυφαίοι.

Ο Θεός ξέρει να διαλέγει! Έχουμε μείνει μόνοι. Μου λείπουν πολύ.

Μου λείπει ο Μπάμπης, μου λείπει η ανθρωπιά του, μου λείπει η παρουσία του, το χαμόγελό του.

Μου λείπει η γνώση του, που ήταν σημείο αναφοράς.

Μου λείπει η ιδιότητά του να αγανακτεί και να εξοργίζεται μπροστά στις αδικίες.

Μου λείπει η ειρωνεία του, πάντα δημιουργική.

Μου λείπει ο φίλος.

Μου λείπει ο Μπάμπης.

Δεν μπόρεσα να είμαι κοντά σας, κοντά στη Δέσποινα και στους Σεργαίους φίλους. Είμαι όμως κοντά σε όλους σας. Η διδασκαλία του μεγάλου καθηγητή, του Μπάμπη, παραμένει. Το παράδειγμα επίσης.

Μ' αυτά θα προχωρήσουμε.

Σ' ευχαριστούμε Μπάμπη.

Αιωνία σου η μνήμη.

13/12/2012

ΡΑΟΛΟ ΟΔΟΡΙΚΟ

Καθηγητής Κέντρου Βυζαντινών Σπουδών
Ανωτάτης Σχολής Κοινωνικών Επιστημών Παρισίων